

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ
ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

УДК [902+930]:069.02.001(477.75-21)

КОСТЕНКО Антон Віталійович

**АРХЕОЛОГІЧНІ ФОНДИ КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ:
ФОРМУВАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ
(на прикладі Херсонського обласного краєзнавчого музею)**

Спеціальність – 26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство.

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ-2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі історичного пам'яткознавства Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Науковий керівник:	доктор історичних наук, старший науковий співробітник Гаврилюк Надія Оксентіївна , Інститут археології НАН України, провідний науковий співробітник
Офіційні опоненти:	доктор історичних наук, професор Андрєєв Віталій Миколайович , Херсонський державний університет, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та історіографії Факультету психології, історії і соціології
	кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Маньковська Руслана Вікторівна , Інститут історії України НАН України, старший науковий співробітник

Захист відбудеться 24 грудня 2015 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.252.01 при Центрі пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (адреса: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (адреса: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19).

Автореферат розіслано 23 листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник

Н. М. Сенченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сьогодні в українському музеєзнавстві відсутні окремі дослідження археологічних фондів краєзнавчих музеїв, що базуються на практиці музейної фондової роботи. В той же час, більшість археологічних колекцій України зберігаються не в спеціалізованих археологічних музеях, а в музеях комплексного профілю, або ж краєзнавчих. Відзначимо, що саме фондова робота – провідний напрямок наукової діяльності музею, який полягає у комплектуванні, обліку, зберіганні та вивченні предметів. У музейних експозиціях представлена лише невелика частина археологічних колекцій, зібраних науковцями за роки існування будь-якого музею. Переважна частина експонатів знаходиться на зберіганні у фондосховищах і демонструється у міру формування тематичних виставок, експозиційних комплексів. Наприклад, археологічні фонди Херсонського обласного краєзнавчого музею сьогодні нараховують близько 60 тисяч предметів, але в просторі експозицій та виставок представлено лише кілька тисяч артефактів.

Таким чином, обрану тему можна вважати актуальною і корисною у теоретичному та практичному значенні, а нарис історії формування і поповнення та характеристика сучасної системи археологічних фондів краєзнавчих музеїв України на прикладі конкретного музею є необхідним для узагальнюючого осмислення фондової роботи у сфері музеєзнавства та окреслення її перспектив.

Актуальність теми полягає також у необхідності створення цілісної історії української археології, але така праця потребує руху від локального до національного, тож історія окремих частин археологічного музейного фонду України є частиною роботи з накопичення матеріалів для подальших узагальнюючих праць.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою науково-дослідних робіт Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури: «Актуалізація науково-технічної спадщини в пам'яткоохоронній та музейній діяльності» (державний реєстраційний № 0112U003192); «Культурна спадщина у формуванні соціогуманітарного простору в Україні на початку XXI століття» (державний реєстраційний № 0113U000393).

Метою дослідження є вивчити особливості функціонування археологічних фондів у структурі краєзнавчих музеїв України, взявши за приклад Херсонський обласний краєзнавчий музей. При цьому археологічні фонди краєзнавчого музею розглядаються як цілісна система пам'яток матеріальної культури регіону.

З поставленої мети випливають наступні **завдання**:

- Визначити ступінь наукової розробки проблеми комплектування, зберігання, та практичного використання матеріалів, що знаходяться в археологічних фондах краєзнавчих музеїв України на прикладі

Херсонського обласного краєзнавчого музею; проаналізувати історіографію та джерельну базу з цього питання.

- Дослідити історію заснування та розвиток археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею від 1890 р. до сьогодні, визначити історичні етапи цього розвитку.
- На прикладі фондів археології Херсонського обласного краєзнавчого музею визначити принципи зберігання археологічних матеріалів, що використовуються у музейній справі, простежити історичний розвиток цих підходів.
- Спираючись на приклад археологічних експозицій та виставок Херсонського обласного краєзнавчого музею визначити домінуючі концепції репрезентації археологічного матеріалу через експозиційно-виставкову діяльність.
- Систематизувати особливості роботи з фондом археології і віддзеркалити їх в єдиних методичних рекомендаціях для музеїв, що мають на зберіганні археологічні колекції і предмети.
- Простежити започаткування та розвиток мережі наукових комунікацій, що склалися навколо археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею і охоплювали археологів та музеєзнавців не лише України, але й Східної та Західної Європи.

Об'єктом дослідження є історія музейної справи України, зокрема особливості науково-фондової роботи вітчизняних краєзнавчих музеїв.

Предметом дослідження є археологічні фонди Херсонського обласного краєзнавчого музею в організаційній структурі типового краєзнавчого музею Півдня України.

Хронологічними межами дослідження є період з кін. XIX ст. до 2015 р. Нижня хронологічна межа визначається виникненням перших археологічних музейних колекцій Півдня України, серед них і Археологічного музею в Херсоні у 1890 р. Верхня дата відповідає сучасності, в якій існує Херсонський обласний краєзнавчий музей, що відзначив 8 жовтня 2015 р. свій 125-річний ювілей.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Південної України та (частково) Молдови і Південної Росії, тобто території, які слугували джерелом поповнення археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею (з одного боку), та території, на яких діють краєзнавчі музеї, схожі на Херсонський датою свого заснування і наповнення фондів матеріалами аналогічних археологічних культур.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні процесу формування, зберігання і використання археологічних фондів типового краєзнавчого музею Південної України, яким є Херсонський обласний краєзнавчий музей. Вперше монографічно досліджується історія формування археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею – одного з найстаріших музеїв Південної України. На основі архівних матеріалів, віднайдених автором у Науковому архіві археологічних фондів Херсонського

обласного краєзнавчого музею та залучених до наукового обігу, показана історія музею від невеликого приватного зібрання В. І. Гошкевича до сучасності. Виокремлено етапи розвитку Херсонського обласного краєзнавчого музею і показано, що вони були характерними для переважної більшості південноукраїнських музеїв. Вперше на основі вивчення методики зберігання археологічного матеріалу класифіковані сучасні археологічні фонди краєзнавчого музею та виділено три їхні групи: «традиційні» закриті археологічні фонди, відкриті археологічні фонди, археологічні предмети в експозиції, що надходять туди з фондів і повертаються до них. Всі вони проілюстровані матеріалами фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Вперше показано мережу наукових комунікацій, що складалася навколо археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею та простежено періоди їхнього розвитку. Розширено та вдосконалено на прикладі археологічних експозицій та виставок Херсонського обласного краєзнавчого музею існуючі концепції репрезентації фондового археологічного матеріалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їхнього використання у спеціальних та узагальнюючих працях, підручниках та посібниках з музеєзнавства та археологічного музейництва, укладенні університетських курсів та програм з музеєзнавства, створенні археологічних музейних експозицій. Систематизація особливостей роботи з археологічними фондами є основою для створення єдиних методичних рекомендацій для музеїв щодо формування, збереження та експонування археологічних матеріалів та облаштуванні музейних фондосховищ.

Апробація результатів дослідження. Частину результатів, викладених у дисертаційній роботі, було виголошено у формі доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях «П'яті Всеукраїнські Зарембівські читання» (Київ, 2015 р.), «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» (Київ, 2015 р.), «Проблеми вивчення та охорони пам'яток первісного мистецтва півдня Європи (кам'яний вік – епоха бронзи)» (Кам'яна Могила, 2015 р.), «Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації» (Львів, 2015 р.), «Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Херсон, 2015 р.), «Гісторыя Магілёва. Мінулае і сучаснасць» (Могильов, Білорусь, 2015 р.).

Публікації. За темою дослідження здобувачем опубліковано наукові статті в п'яти фахових виданнях, затверджених ДАК України, та одну – в закордонному виданні, а також п'ять матеріалів учасника наукових конференцій у друкованих збірниках і окремий альбом-каталог археологічних матеріалів.

Структура роботи та обсяг дисертації. Рукопис дисертації складається зі вступу, чотирьох розділів та десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (401 позиція), трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 295 сторінок, основний текст дисертації – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність і наукове значення роботи. Визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено хронологічні та географічні межі дисертації, сформульовано її мету та завдання. Зазначено новизну та практичне значення одержаних результатів. Вказано на апробацію зроблених висновків.

Розділ 1 – «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» – присвячений аналізу історіографії та джерел роботи і складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 – *«Історіографічна база роботи»* – проаналізовано публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників. Історія формування українських музеїв та їхніх археологічних колекцій викликала значне зацікавлення вітчизняних дослідників практично одразу після їхньої появи. На сьогодні напрацьований корпус наукової літератури можна розділити на такі етапи: дореволюційна історіографія (представлена, серед інших авторів, В. Б. Антоновичем, Д. І. Багалієм, В. І. Гошкевичем та ін.), історіографія 1920-х – 1930-х рр. («ранньорадянська», представлена Ф. І. Шмітом, В. В. Дубровським І. В. Фабриціус та ін.), повоєнна радянська історіографія (Г. Г. Мезенцева, Ю. А. Омельченко, І. Д. Ратнер) та сучасна українська історіографія (Р. В. Маньковська, А. С. Яненко, Л. Д. Федорова, І. В. Дворкін, М. Й. Абікулова та ін.). До корпусу вітчизняної літератури останнього періоду відносяться й археологічні видання-каталоги вітчизняних музеїв, зокрема публікації Херсонського обласного краєзнавчого музею. Це і загальномузейний каталог «120 раритетів Херсонського краєзнавчого музею», і спеціально-археологічні «Лапідарій Херсонського краєзнавчого музею», «Антична колекція Херсонського краєзнавчого музею» тощо. Ці видання важливі для залучення до наукового обігу раніше не опублікованих предметів, що зберігаються в археологічних фондах.

Зарубіжні публікації, дотичні до окресленої теми поділяються на три тематичні групи. З одного боку, це публікації дослідників, що працювали з археологічними фондами Херсонського обласного краєзнавчого музею (Г. Драгендорф, Т. Арне, А. Тальгрєн та ін.) і оприлюднили у своїх роботах вивчені ними матеріали. З іншого – це видання, які слугували певним зразком для наслідування вітчизняним, у тому числі й херсонським, музейникам (і, в першу чергу, це видання-каталоги археологічних матеріалів західних музеїв, зокрема – Метрополітен-музею). Третьою тематичною групою матеріалів є музеєзнавчі роботи, що на практиці використовуються вітчизняними музейниками.

У підрозділі 1.2 – *«Джерельна база дослідження»* – проаналізовано джерела дослідження, які поділяються на дві великі групи, що дозволяють всебічно дослідити як предметне наповнення археологічних фондів Херсонського музею, так і результати та методи наукової обробки цих предметів.

До першої групи джерел відносяться матеріали археологічних фондів – як комплекси та колекції матеріалів, так і окремі знахідки чи надходження до музею. До другої групи джерел належать, перш за все, супровідні документи на колекції археологічних матеріалів та окремі знахідки, що зберігаються у науковому архіві археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Це польові звіти організованих музеєм археологічних експедицій, інвентарні книги, колекційні описи, інвентарні картотеки, а також польові звіти археологічних експедицій, що передавали свої колекції до музею. До цієї ж групи джерел належать і нормативно-правові акти, на підставі яких музей діяв у той чи інший період. Формування другої групи документів поділяється на вісім етапів за хронологічним та формально-юридичним принципом, тобто за належністю до археологічних фондів одного з херсонських музеїв, що по чергово змінювали один одного: Археологічного музею Херсонського губерньського статистичного комітету (1890-1898 рр.), Археологічного музею Херсонської губерньської вченої архівної комісії (1898-1909 рр.), Херсонського міського музею старожитностей та витончених мистецтв (1909-1923 рр.), Херсонського державного історично-археологічного музею (1923-1931 рр.), Херсонського краєзнавчого музею (1931-1941 рр.), Херсонського історичного музею (1941-1944 рр.), Херсонського обласного історичного музею (1944-1963 рр.), Херсонського обласного краєзнавчого музею (від 1963 р.).

У підрозділі 1.3 – *«Методологічні засади роботи»* – визначено методологічні засади роботи, яка базується на сукупності загальнонаукових і спеціально-історичних методів та провідних принципів наукового пізнання. Методологічною основою дисертації став принцип історизму, що реалізовувався завдяки застосуванню методів аналізу і синтезу. Ці методи у повній мірі використані для осягнення сутності розвитку музейної справи на Півдні України наприкінці XIX – на початку XXI ст. та історії археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею на тлі значних історичних змін у суспільстві. Історико-порівняльний метод дозволив сформулювати загальні закономірності розвитку музеєзнавства на прикладі історії формування археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею у порівнянні з іншими музеями Південної України. Метод історичної евристики передбачав проходження двох етапів: бібліографічного (у випадку з вивченням фондової роботи він виявився не надто об'ємним) пошуку та архівної евристики. Останній метод був особливо дієвий – упорядкування та дослідження документів про створення і розвиток Херсонського обласного краєзнавчого музею стало основою для вивчення формування і розвитку його археологічних фондів. Залучення системно-структурного методу, а також класифікації і типологізації матеріалів археологічних фондів дозволило розділити та об'єднати за певними ознаками археологічні колекції музейних фондів. Саме це стало підставою для певної перебудови, оптимізації та модернізації процесу збереження та показу археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Отже, дисертаційна робота спирається на реальні досягнення музеєзнавства, базується на широкій джерельній базі та послуговується сучасною методикою дослідження.

Розділ 2 – «Історія створення Херсонського обласного краєзнавчого музею та його археологічної колекції» – присвячений висвітленню основних етапів формування археологічних фондів Херсонського краєзнавчого музею.

У підрозділі 2.1 – *«Заснування та розвиток музею до початку II Світової війни»* – розглянуто причини, що призвели до започаткування археологічних фондів музею В. І. Гошкевичем, розглядається його біографія та виокремлюються фактори його становлення як археолога і засновника Археологічного музею Статистичного комітету в Херсоні. Простежено шлях розвитку музею від невеликої приватної колекції до знаного серед науковців зібрання південноукраїнських старожитностей, яке на 1893 р нараховує вже понад 1 000 предметів.

В 1898 р. музей зазнає організаційної трансформації та переходить у підпорядкування спеціально створеної для опіки над ним Херсонської губернської вченої архівної комісії. Це дозволяє облаштувати експозиційні зали в приміщенні громадської бібліотеки, з'явилася можливість поступово класифікувати зібрані раніше матеріали та презентувати їх широким колам як наукової, так і просто зацікавленої історією рідного краю громадськості. Інституціонування музею як структурного підрозділу архівної комісії сприяло розвитку його співпраці з провідними науковими організаціями того часу, зокрема з Імператорською Археологічною комісією, яка керувала проведенням археологічних досліджень в Російській імперії, та професійними археологами Півдня України. Так, в перші роки XX ст., розпочалася співпраця В. І. Гошкевича та Б. В. Фармаковського, з дослідженнями якого пов'язані подальші надходження до музею значних античних колекцій з розкопок Ольвії.

Встановлено, що формування навколо музею губернської вченої архівної комісії значно розширило його науковий потенціал та піднесло науковий престиж, архівна комісія так і не змогла виконати покладених на неї функцій. Переконавшись, що комісія не здатна продовжувати свою роботу, її керівники В. І. Гошкевич та Г. Л. Скадовський погодилися на пропозицію міської влади про передання музею до структури Херсонського міського управління (на той час музейні археологічні фонди сягали вже 16 410 предметів). Підтримка міської влади дозволила музеєві отримати у власність окрему будівлю для розгортання там своїх експозицій та фондів. Зростає і кількість надходжень до музею як з боку професійних археологів, так і з боку пересічних мешканців краю. Так, в 1913 та 1917 роках в Херсонський музей надходили колекції старожитностей від родини історика М. М. Аркаса. В 1917 р. до музею надійшла лапідарна колекція музею І. К. Суручана.

Показано, що у 1923 р. у діяльності музею відбулися значні зміни – його зарахували до централізованої мережі наукових музеїв УСРР під назвою Херсонський державний історично-археологічний музей. Відповідно до нової системи роботи музей розділили на три експозиційно-фондових відділи:

археологічний (з понад 23 000 одиниць зберігання), художній та палеонтологічний. Подальше музейне будівництво в УСРР мало наслідком об'єднання усіх музеїв Наркомату освіти УСРР в системі Упрнауки, що пояснювалося стратегією створення однотипної структури керівних музейних органів. У 1925 р., під час запровадження цієї реформи, в УСРР працювало 111 музеїв, тоді ж директором музею стає І. В. Фабриціус.

Встановлено, що у 1930 р. щодо колективу Херсонського історично-археологічного музею розпочалися політичні утиски, І. В. Фабриціус була звільнена й у 1931 р. переїхала до Ленінграду, музей ліквідували й на правах окремого відділу об'єднали з Природничим музеєм у Херсонський краєзнавчий музей. Історично-археологічні відділи лишилися у своїх приміщеннях, але дирекція об'єднаного музею розмістилася у будинку Музею природи. Керівником відділу археології Краєзнавчого музею восени 1930 р. став О. К. Тахтай. Але в 1934 р. він залишив місто під загрозою арешту. Цей випадок не був поодиноким – репресії проти української інтелігенції призводять до тимчасового занепаду музейної археології в УСРР наприкінці 1930-х рр.

У підрозділі 2.2 – *«Трансформація та розвиток археологічних фондів музею від 1941 р.»* – проаналізовано процеси, що призвели до утворення сучасного Херсонського обласного краєзнавчого музею.

З'ясовано, що з розгортанням II Світової війни на теренах України в 1941 р. розпочалась евакуація колекцій української музейної мережі на Схід. Евакуація проводилася керівниками музеїв, які особисто відповідали за збереження матеріалів. Евакуйовано було й найкоштовнішу частину археологічних фондів Херсонського краєзнавчого музею, зокрема золоту колекцію «Келегейського скарбу». Однак, більша частина фондів залишилася в музеї і значно постраждала від мародерства під час боїв за місто і кількаденного безвладдя. У вересні 1941 р. німецька окупаційна адміністрація розпочала «наведення ладу» в музейній справі. Краєзнавчий музей відкрили знову, але вже як два окремих музеї – Херсонський історичний музей та Природничий. До початку 1942 р. ХІМ, як і усі інші музеї історично-краєзнавчого профілю Райхскомісаріату Україна, підпорядковували Крайовому інституту історії та давньої історії (Landesinstitut für Vorgeschichte und Frühgeschichte) при райхскомісарі. Саме фахівці Інституту у 1944 р. опікувалися вивезенням на Захід коштовних предметів музейних фондів – зокрема з Херсонського історичного музею вивезли більше 50 скринь спеціально відібраних німецькими археологами старожитностей. В березні 1944 р., до і під час визволення міста радянськими військами, археологічні фонди музею вдруге зазнали збитків від мародерства як солдатів ворогуючих армій, так і мешканців міста (згодом дециця розграбованих колекцій у останніх була вилучена).

Показано, що після визволення міста від нацистської окупації у 1944 р. розпочався процес відновлення музею. Наприкінці 1944 р. зі східних регіонів СРСР розпочалася реевакуація херсонських старожитностей. В 1945 р. почали повертатися і експонати, вивезені на Захід німецькою адміністрацією. Проте, якщо більшість українських музеїв відновила роботу в 1944-1945 рр. (у грудні

1944 р. в УРСР працювало 94 державні музеї), то Херсонський історичний музей, через надто великий обсяг втрат і руйнувань, спромігся відкрити експозицію лише у 1948 р. – вже як Херсонський обласний історичний музей (на 1950 р. в його археологічних фондах знаходилося 6 456 предметів). Протягом періоду його існування (1944-1963 рр.) система функціонування музейних археологічних фондів була відновлена, частково повернено втрачені в роки війни матеріали, відновилися й польова робота херсонських археологів.

У 1963 р. херсонські музеї – обласний історичний та краєзнавчий (колишній природничий) – знову об'єднали в Херсонський обласний краєзнавчий музей (ХОКМ). Визначено, що археологічний напрямок роботи закріплювався віднині за відділом історії дореволюційного періоду ХОКМ, а після останньої реорганізації наприкінці 1980-х рр. – за відділом науково-фондової роботи. У 2015 р. археологічні фонди музею (які збільшилися від 10 000 предметів у 1968 р. до 60 000 предметів у 2015 р.) і суміжні питання музейної археології перейшли до компетенції новоствореного сектору археології відділу науково-фондової роботи ХОКМ.

Таким чином, протягом 125 років своєї історії археологічні фонди ХОКМ, зазнавши складних процесів трансформації, руйнування та відновлення, розвинулися у значний центр зберігання археологічних матеріалів Південної України.

Розділ 3 – «Принципи зберігання археологічних матеріалів (на прикладі колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею)» – присвячений аналізу концептуальних підходів до зберігання археологічних матеріалів у фондах музею.

У підрозділі 3.1 – *«Становлення системи зберігання археологічних фондів музею»* – розглянуто історичний шлях системи фондового зберігання археологічних колекцій на прикладі Херсонського обласного краєзнавчого музею. Встановлено, що на сьогодні пам'ятки зберігаються в межах історично-хронологічних та географічних груп і за матеріалами: скло, кераміка, метал тощо. Іноді в музеях використовують і тематичну систему зберігання, відповідно до якої пам'ятки розміщуються у фондах за тематикою, пов'язаною з профілем музею, його структурою або експозицією. Показано, що ця продумана система склалася в музеях не відразу. Перші українські музеї не мали ні належного досвіду зберігання своїх фондів, ні методичної літератури, а тому змушені були організовувати зберігання своїх матеріалів виходячи з інтуїтивних міркувань. Так, свої перші колекції засновник херсонського Археологічного музею В. І. Гошкевич волів тримати у себе вдома, у виготовленій на замовлення спеціально для цієї мети скрині, в якій невдовзі забракло місця для усіх нових знахідок. Розміщення музею в залах громадської бібліотеки дозволило створити єдиний простір зберігання та експонування археологічних матеріалів (1898 р.), а одержання музеєм окремої будівлі – відокремити приміщення фондів від експозиції (1911 р.). З'ясовано, що археологічні фонди музею в цей час пройшли типові етапи становлення для музейних колекцій того часу – від домашнього зібрання археолога чи

колекціонера до систематично організованого простору для зберігання предметів.

Виявлено, що протягом 1890-1917 рр. довкола археологічних фондів музею склалося коло дослідників, які працювали з музейними матеріалами і залучали їх до наукового обігу. Серед них німецький археолог Г. Драгендорф, російський історик античності О. С. Башкіров, британський археолог та дослідник античного Причорномор'я Е. Міннз, німецький історик античності К. Шукхгардт та багато інших.

Встановлено, що подальші реорганізації музею, націоналізованого радянською владою, та відхід від керівництва В. І. Гошкевича надовго зняли питання про вдосконалення методики зберігання археологічних фондів. Головний акцент віднині робився на експозицію, що кілька разів перебудовувалася відповідно до нових ідеологічних настанов. До початку 1930-х рр., однак, музейні археологи продовжували науково-фондову роботу. Так, позаштатний співробітник музею Є. П. Мамаєнко уклав каталог «Фібули ХІАМузею», А. В. Добровольський завершив «Каталог праісторичного відділу», а Г. П. Крисін – «Каталог античного відділу». Після того, як ці науковці змушені були залишити Херсон, акцент у фондовій роботі зміщується від наукової до зберігацької, хоча робота з упорядкування і збереження фондів продовжувалася.

Визначено, що у повоєнний період, попри отримання музеєм назви обласного історичного, в його діяльності переважав археологічний компонент. Подальші десятиліття для археологічних фондів музею характеризувалися поступовим збільшенням кількості археологічних предметів і їхнім систематичним упорядкуванням. Але основну увагу в цей час було знову звернено на експозицію – її повоєнну відбудову та подальшу перебудову. Поступовий розвиток археологічних фондів змінився стрімким наповненням музею експедиціями 1970-1980-х рр. та переведенням музею і його археологічних колекцій до нового корпусу (у 1978 р. переїзд розпочався, а в 1982 р. музей було відкрито для відвідувачів), наданого музеєві рішенням обласної влади. З'ясовано, що з цього часу облік і зберігання фонду археологічних матеріалів в Херсонському обласному краєзнавчому музеї здійснювався і здійснюється на підставі «Інструкції з обліку і зберігання музейних цінностей, що знаходяться в державних музеях СРСР» у редакції 1985 р., а з 2014 р. – на підставі «Інструкції з обліку та зберігання музейних предметів і колекцій державної частини Музейного фонду України». В той же час музейними археологами, на основі власного емпіричного досвіду та чинного законодавства і методичних настанов, було систематизовано порядок прийому та опрацювання належних музеєві археологічних колекцій.

У підрозділі 3.2 – *«Моделі функціонування археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею (1982-2015 рр.)»* – на прикладі дослідження функціонування археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею (1982-2015 рр.) представлено вдалі моделі організації

археологічних фондів. Проаналізовано чинний порядок прийому матеріалів до археологічних фондів ХОКМ та способи їхнього подальшого зберігання.

Показано етапи фондової обробки археологічних знахідок. Перше, що відбувається з археологічними матеріалами, які надходять до археологічних фондів музею, це камеральна обробка. Вона починається з очищення предметів, що їх прийнято на зберігання до фондів. В першу чергу це процедура знепилювання. Після камеральної обробки, на археологічні предмети наноситься шифр (зазначимо, що у деяких музеях попередній, польовий шифр знищується, але співробітники ХОКМ традиційно зберігають його для полегшення подальшої ідентифікації предметів). Наступним кроком до опрацювання археологічного матеріалу, що надійшов до музею, є упаковка і розміщення предметів на місцях зберігання. Завданням музейного зберігання є забезпечення збереженості музейних цінностей (як у сховищі, так і в експозиціях), у захисті їх від руйнування чи можливості розкрадання і псування, а також у створенні сприятливих умов для їхнього вивчення, показу і популяризації. Зберігання фондів здійснюється у фондосховищі, в експозиції, під час різного роду переміщень предмета усередині музею і за його межами.

Принципові положення про організацію зберігання археологічних фондів визначаються загальнодержавними нормативами, дотримання яких є обов'язковим для всіх музеїв країни (Закон України «Про музеї та музейну справу» від 1995 р., Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 р., Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 2004 р. зі змінами і доповненнями та ін.). Проте фонди кожного музею мають свою специфіку; вона виявляється в складі і структурі фондів, в кількості предметів і мірі їхнього збереження, в особливостях конструкції музейних будівель і фондосховищ.

Показано, що не менш важливим, ніж зберігання археологічних предметів у сховищах, є їхнє зберігання у експозиційних залах. Тому експозиційне обладнання повинне передбачати не лише створення найкращих умов для показу експонатів, але і забезпечення їхнього збереження від передчасного зношування, пошкодження і розкрадання.

Встановлено, що останнім часом у багатьох музеях стосовно деяких колекцій використовується форма відкритого зберігання, зокрема й археологічних фондів, що дозволяє відвідувачам оглядати кожен з предметів, що знаходяться в спеціально обладнаному фондосховищі. Така форма зберігання поширена закордоном (наприклад «Амфорний парк» Бодрумського музею в Туреччині) і почала розповсюджуватися в Україні (проекти Керченського історико-культурного заповідника). Ця система неминуче погіршує режим зберігання предметів, особливо світловий, тому для деяких матеріалів вона неприйнятна. Але відкрите зберігання фондів безпечне для тих матеріалів, які в найменшій мірі страждають від дії довкілля, – і це, найперше, камінь. Система відкритого зберігання передбачена і в новому Відкритому археологічному фондосховищі «Лapidарій – Амфорний зал» Херсонського

обласного краєзнавчого музею, яке відповідає останнім вимогам як з функціональної, так і естетичної точки зору.

Отже, принципи зберігання археологічних матеріалів, що визначені при вивченні археологічних фондів та документації ХОКМ, змінювалися з плином і вимогами часу та відповідають сьгодні останнім досягненням музеєзнавства.

Розділ 4 – «Концепції презентації археологічних фондів краєзнавчого музею: експозиції, виставки, видання» – присвячений формам популяризації археологічних фондів музею.

У підрозділі 4.1 – *«Особливості презентації археологічного матеріалу через експозиційно-виставкову та інші види музейної роботи»* – проаналізовано поняття культурної спадщини, яка визнається науковим співтовариством невід’ємним фундаментальним компонентом системи сучасної культури. Одним з видів культурної спадщини є археологічна спадщина, представлена в сучасній культурі, серед іншого, музейними експозиціями та виставками. Вони експонують предмети матеріальної культури, виявлені методом археологічних розкопок та зібрані в археологічні колекції, що отримуються в результаті наукового дослідження археологічних об’єктів. На підставі цих колекцій і конструюються музейні експозиції (тимчасові і постійні), що презентують археологічну спадщину широкій громадськості. До форм презентації археологічної спадщини, окрім означеної музейної, відноситься наукова, а також науково-популярна і художня публікація в інформаційному просторі культури. При цьому ситуація розмаїття довільних інтерпретацій різних археологічних пам’яток серед неспеціалістів, з одного боку, свідчить про їхню актуальність, а з іншого – наголошує на проблемі виховання культури історичної грамотності.

У підрозділі 4.2 – *«Форми презентації матеріалів археологічних фондів у Херсонському музеї (1898-2015 рр.)»* – простежено етапи розбудови археологічної експозиції та окремих виставок музею. Перша з них відкрилася в 1898 р. в залах громадської бібліотеки і була структурованою за науковою системою експозицією херсонських старожитностей. Ця експозиція залишалася практично незмінною до 1911 р., коли Археологічний музей, що напередодні перейшов у підпорядкування херсонського міського управління та був реорганізований у Херсонський музей старожитностей, отримав від міста нову будівлю для своїх потреб. У новій експозиції В. І. Гошкевичем було ефектно використано усі атрактивні матеріали музейних археологічних фондів. Продуманою була й композиція музейно-експозиційного простору.

З’ясовано, що радикальна зміна політичної ситуації після остаточного утвердження радянської влади змінила і вітчизняне музейництво. Відтоді музеї стають частиною централізованої державної культурно-освітньої та наукової мережі і обмежуються у питаннях власного підходу до оформлення експозиційно-виставкового простору, настає час уніфікації. При цьому методика експозиційної діяльності монополює диктувалася центральними державними органами. До кінця 1920-х рр. утверджується концепція музею як «культосвітнього комбінату», а музейної експозиції – як способу агітації і

пропаганди. Широко поширені в 1920-х рр. уявлення про основоположну роль художнього образу в пропаганді стала поштовхом для розгляду «мови музею» як системи, побудованої на основі «художнього образу». Однак, створення і становлення ілюстративного методу, в тій формі, в якій він викристалізувався до середини 1930-х рр., припинило розвиток «музейної мови» як специфічної мови культури. Археологічна частина експозиції за пануючим формаційним підходом входить до складу єдиної тематичної лінії «дореволюційного суспільства», що мала займати обсяг експозиційних площ не більший ніж «постреволюційне суспільство».

Встановлено, що у повоєнний період, після того як попередня експозиція була зруйнована, постало питання про нову концепцію побудови експозиції. Її розробка та подальша побудова експозиційного простору тривали протягом 1944-1948 рр. Коли нова експозиція Херсонського обласного історичного музею відкрилася, то мала два відділи: відділ історії краю та відділ історії радянського періоду. Тобто попередній поділ експозиції на дві рівні за площею, але не рівні за хронологічними межами частини суворо дотримувався. Подальший період роботи музею вже характеризується послабленням ідеологічного тиску та акцентом саме на археологічній проблематиці в експозиційно-виставковій діяльності. У 1967 р. в експозиції відбулися значні зміни – її перенесли з другого на перший поверх музею, відповідно змінилася й експозиційна площа (з чотирьох залів до шести) та сама концепція експонування археологічних матеріалів. Експозиція відділу історії дореволюційного періоду відтепер поділялася на три розділи з окремими підтемами в кожному з них.

Визначено, що період початку 1980-х рр., коли здійснювався переїзд до нового головного корпусу Херсонського обласного краєзнавчого музею, пов'язаний також з новим етапом в розвитку уявлень про «мову музею». Він був частиною розвитку семіотики, що почався в 1960-х рр., як методу гуманітарних наук і частини теорії інформації. Відповідно до нових експозиційно-виставкових методів було розбудовано чотири «археологічні» зали в оглядовій експозиції Херсонського обласного краєзнавчого музею, а згодом створено також окремі виставки «Повернені цінності» (1994 р.) та «Захоплююча археологія» (2011 р.) та інші.

Визначено, що до засобів презентації археологічних музейних матеріалів належать не лише експозиції та виставки, а й науково-популярні публікації, серед яких у музейній справі особливе місце посідають каталоги археологічних колекцій. Виходячи з досвіду, накопиченого музейниками, та спираючись також на зразки закордонних каталогів археологічних матеріалів співробітники Херсонського обласного краєзнавчого музею починаючи з 2010 р. регулярно видають археологічні каталоги того чи іншого типу. Першим з них було видання «120 раритетів Херсонського краєзнавчого музею», особливістю якого була публікація не лише археологічних матеріалів, але й предметів з інших колекцій музею. Відповідно над виданням працював широкий колектив авторів – зберігачів музейних фондів. Висока якість друку дозволила розмістити описи

предметів поряд з їхніми великими фото, що забезпечило добре візуальне сприйняття матеріалу. Зі 120 предметів, опублікованих в каталозі, 51 представляв археологічні фонди. Наступним виданням музею був каталог «Лapidарій Херсонського краєзнавчого музею» – видання меншого обсягу і присвячене одній колекції. До видання археологічних каталогів музей повернувся у 2015 р., коли з друку вийшли два каталоги, принципово відмінні за стилістикою. Перше з них – «Антична колекція Херсонського краєзнавчого музею» – реалізоване як суто науково-довідкове видання і презентує масовий матеріал античного часу, що зберігається в фондах музею. Інше – «Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею» – заплановане як науково-популярне видання, особливістю якого є поєднання розповіді про речі музейної колекції з історичними міфами та переказами античних часів.

У підрозділі 4.3 – *«Концепції та стратегії подальшої репрезентації матеріалів археологічних фондів ХОКМ»* – розглянуто перспективні напрямки просвітницької діяльності музею, головним завданням якого з популяризації археологічної спадщини є облаштування експозиційно-виставкового простору. Загальновизнаною і такою, що найчастіше вживається на сьогоднішній день, є класифікація видів музейної експозиції на підставі методу побудови експозиції, тобто порядку групування і організації експозиційних матеріалів. Таких методів налічується чотири: систематичний, ансамблевий, ландшафтний і тематичний. Кожен з методів лежить в основі відповідного типу музейної експозиції – систематичного, ансамблевого, ландшафтного і тематичного.

Встановлено, що у історичному процесі формування різних видів і форм експозиційної діяльності можна побачити певну закономірність, пов'язану, найперше, зі структурою експозиції як тексту. Закономірність ця полягає в тому, що відбувається зміна домінуючого типу знаку, яким є експонат. Ця зміна типу пов'язана з поступовим відходом від побудови експозиції як лаконічного віддзеркалення положень наукової дисципліни і прагненням зробити сприйняття експозиції емоційно насиченим; спершу – з просвітницькою метою, а згодом і з рекреаційною. В наш час у зв'язку зі зростанням ролі музею як місця проведення дозвілля, з акцентуванням на рекреаційну функцію музею, створення емоційної атмосфери розглядається музейниками як одне з найважливіших завдань при роботі над експозицією. З'ясовано, що такий підхід, досить поширений останнім часом, в той же час спричинюється до надмірного звуження смислового потенціалу, який предмет-оригінал може розкривати в експозиції. Відтак, експозиціонерові слід дошукуватися такого рішення, яке не пригнічувало б образність, художню і смислову цінність експонатів.

Таким чином, дослідження історії археологічних фондів ХОКМ дозволило простежити зміни форм презентації археологічного матеріалу в залежності від змін панівних ідеологічних настанов. Показано сучасні методи репрезентації матеріалів археологічних фондів, спрямовані на інтелектуальний розвиток особистості та на залучення відвідувачів до творчого осмислення представленого матеріалу.

ВИСНОВКИ

У висновках підсумовано результати проведеного дослідження та викладено основні положення, котрі виносяться на захист.

Аналітичний огляд наукової літератури та джерел дозволив визначити низький ступінь наукової розробки проблеми комплектування, зберігання, та практичного використання матеріалів, що знаходяться в археологічних фондах краєзнавчих музеїв Південної України. Опрацьована наукова література свідчить, що запропонована тема дисертації є малодослідженою, актуальною для теоретичного та практичного музеєзнавства.

На прикладі становлення Херсонського обласного краєзнавчого музею та його археологічних фондів виокремлено шість етапів, формування мережі краєзнавчих музеїв на Півдні України.

1. Період кін. XIX – поч. XX ст., час збирання старожитностей приватною особою, яка, на основі зібраної колекції, створює більш чи менш відкритий для публіки музей. У Херсоні таким зібранням був Археологічний музей В. І. Гошкевича протягом 1890-1898 рр.

2. Період кін. XIX – поч. XX ст., коли з'являються юридично оформлені як структурні підрозділи місцевої наукової інституції або ж місцевого самоврядування археологічні музеї (або ж музеї старожитностей). У Херсоні такими музеями по чергово були Археологічний музей Херсонської губернської вченої архівної комісії (1898-1909 рр.) та міський Музей старожитностей (1909-1923 рр.).

3. Радянський період 1920-х – 1930-х рр., коли, з утвердженням радянської влади, на зміну вищеназваним типам музеїв приходить централізована й уніфікована система історично-археологічних, історичних чи краєзнавчих музеїв, котрі належали до компетенції наукових установ центральної влади. У Херсоні такими музеями по чергово були Херсонський історично-археологічний музей (1923-1931 рр.) та Херсонський краєзнавчий музей (1931-1941 рр.).

4. Період II Світової війни, коли попередньо збудована система музейної справи була зруйнована нацистською окупаційною адміністрацією, яка збудувала власну музейну мережу історичних музеїв. У Херсоні таким музеєм був Херсонський історичний музей (1941-1944 рр.).

5. Період після II Світової війни, коли радянські музеї перейшли зі сфери науки до сфери культури, що юридично фіксувалося переходом українських історичних та краєзнавчих музеїв до компетенції обласних управлінь культури. У Херсоні таким музеєм був Херсонський обласний історичний музей (1944-1963 рр.).

6. Період розбудови мережі краєзнавчих музеїв. У Херсоні в 1963 р. створюється об'єднаний Херсонський обласний краєзнавчий музей. Поява останнього знаменувала завершення формування уніфікованої мережі обласних краєзнавчих музеїв з виразним історично-археологічним акцентом у своїй роботі.

Археологічна спадщина, матеріали якої зберігаються в фондах українських краєзнавчих музеїв, має ряд специфічних особливостей, які дозволяють виокремити у сучасному музеї три групи фондів археологічного профілю: «традиційні» закриті археологічні фонди, відкриті археологічні фонди, археологічні предмети в експозиції, що надходять туди з фондів і, з часом, повертаються до них. Всі вони проілюстровані матеріалами археологічних фондів ХОКМ.

Виокремлено ряд методичних настанов щодо зберігання археологічних фондів в українських краєзнавчих музеях. Ці методики створені на основі історичного досвіду зберігання археологічних фондів у Херсонському обласному краєзнавчому музеї, і успішно впроваджуються у роботі ХОКМ. Апробовані та зібрані разом детальні рекомендації щодо роботи з археологічними колекціями в межах краєзнавчого музею («музею комплексного профілю») є основою для розробки музеєзнавчої навчальної літератури.

Оскільки метою музею є об'єктивна презентація та наукова інтерпретація історичних фактів, до завдань дослідження входила розробка принципів популяризації історичних знань. Практичну діяльність українських музеїв з популяризації їхніх археологічних матеріалів простежено на прикладі Херсонського обласного краєзнавчого музею. Показано форми такої роботи – експозиційно-виставкову з використанням матеріалів археологічних фондів, видавничу, науково-комунікативну.

Представлено особливості функціонування археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Навколо них склалася мережа наукових зв'язків між музейними археологами (В. І. Гошкевич, І. В. Фабриціус) та вітчизняними і закордонними дослідниками. Контакти з останніми були розірвані після утвердження радянської влади, але їхня робота з херсонським археологічним матеріалом залучила до загальноєвропейського наукового обігу південноукраїнські старожитності та колекції.

Отже, можемо говорити про археологічні фонди українських краєзнавчих музеїв як про принципово відмінний від інших музейних матеріалів комплекс предметів, які формувались, розвивались впродовж значного історичного відрізка, як латентного (до їхнього відкриття) так і відкритого – музейного. Археологічні колекції свого часу знаменували собою початок української музейної справи, а їхня історія є важливою частиною як історичного музеєзнавства, так і історії української археології. З іншого боку археологічні фонди потребують особливої системи зберігання через власну крихкість, а також особливих методик презентації археологічного матеріалу через виставки, експозиції та спеціальні видання. А найголовніше – потребують особливого ставлення у процесі надходження до музею, фондового збереження та використання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України та закордону

1. Костенко А. В. Лапідарій Херсонського краєзнавчого музею як відкрите фондосховище / А. В. Костенко // Праці Центру пам'яткознавства. – 2014. – Вип. 26. – С. 187-199.
2. Костенко А. В. Етапи розвитку лапідарної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею / А. В. Костенко // Історичні і політологічні дослідження. – 2014. – № 3-4 (57-58). – С. 190-195.
3. Костенко А. В. Археологічний музей В. І. Гошкевича (1890-1898 рр.) / А. В. Костенко // Археологія. – 2015. – № 2. – С. 137-147.
4. Костенко А. В. Нарис історії Археологічного музею Херсонського губерньського статистичного комітету / А. В. Костенко // Питання історії науки і техніки. – 2015. – № 2. – С. 48-55.
5. Костенко А. В. Херсонський Археологічний музей як південноукраїнський центр тяжіння скандинавських дослідників (1910-1928 рр.) / А. В. Костенко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2015. – Вип. 19. – С. 113-120.
6. Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и западноевропейские археологи (1910-1928 гг.): опыт международной научной коммуникации / А. В. Костенко // Modern Science – Moderní věda. – 2015. – № 5. – С. 71-77.

Публікації, що додатково висвітлюють результати дослідження

7. Костенко А. В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле / А. В. Костенко // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць. Зборнік навуковых прац удзельнікаў IX Міжнар. навук. канф., 25-26 чэрвеня 2015 г., г. Магілёў. – Магілёў: МДУХ, 2015. – С. 59-65.
8. Костенко А. В. Археологічні фонди херсонських музеїв до завершення II Світової війни: історіографічний нарис / А. В. Костенко // П'яті Зарембівські читання. Матеріали П'ятих Всеукраїнських Зарембівських наукових читань «Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвячених 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька (м. Київ, 15 квітня 2015 р.). – К.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2015. – С. 169-176.
9. Костенко А. В. Ісламські лапідарні пам'ятки XVI-XIX ст. в фондах археології Херсонського краєзнавчого музею / А. В. Костенко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – 2015. – Вип. 24. – С. 561-568.
10. Костенко А. В. Європейські археологи у Херсонському музеї: до історії наукових та дружніх контактів Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус / А. В. Костенко // Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Херсон, 25-26 вересня 2015 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 44-49.

11. Костенко А. В. Лапідарні пам'ятки доби енеоліту-бронзи в фондах археології Херсонського краєзнавчого музею / А. В. Костенко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми вивчення та охорони пам'яток первісного мистецтва півдня Європи (кам'яний вік – епоха бронзи)». – Запоріжжя: Дике поле, 2015. – С. 48-58.

12. Костенко А. В. Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею. Альбом / А. В. Костенко. – Херсон: Гілея, 2015. – 36 с.

АНОТАЦІЇ

Костенко А. В. Археологічні фонди краєзнавчого музею: формування, зберігання, використання (на прикладі Херсонського обласного краєзнавчого музею). Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство. – Центр пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. – Київ, 2015.

У роботі комплексно розглядається історія формування, проблеми збереження та популяризації археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Визначено етапи розвитку, характерні для археологічних фондів українських музеїв від кінця ХІХ ст. до сьогодні. Показано сучасну науково обґрунтовану методику зберігання археологічних колекцій у відкритих та закритих фондосховищах і експозиціях. Аналізуються поширені і перспективні концепції презентації археологічних фондів засобами музею.

Ключові слова: музеєзнавство, археологія, археологічні фонди, зберігання, експонування.

Костенко А. В. Археологические фонды краеведческого музея: формирование, хранение, использование (на примере Херсонского областного краеведческого музея). Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 26.00.05. – Музееведение. Памятниковедение. – Центр памятниковедения НАН Украины и Украинского общества охраны памятников истории и культуры. – Киев, 2015.

В работе комплексно рассматривается история формирования, проблемы хранения и популяризации археологических фондов Херсонского областного краеведческого музея. Определены этапы развития, характерные для археологических фондов украинских музеев с конца ХІХ века до настоящего времени. Показана современная научно обоснованная методика хранения археологических коллекций в открытых и закрытых фондохранилищах и экспозициях. Анализируются распространенные и перспективные концепции презентации археологических фондов средствами музея.

Особенное внимание уделено этапам становления археологических фондов южноукраинских краеведческих музеев на примере Херсонского областного краеведческого музея. Этих этапов выделено шесть: 1. Частная археологическая коллекция (кон. XIX – нач. XX вв.), в Херсоне этому этапу соответствовал созданный В. И. Гошкевичем Археологический музей Статистического комитета (1890-1898 гг.). 2. Музей древностей края в структуре органа местного самоуправления или научной общественной организации (кон. XIX – нач. XX вв.; в Херсоне это Археологический музей ученой архивной комиссии в 1898-1909 гг. и Херсонский городской музей древностей в 1909-1923 гг.). 3. Научный музей в системе советских государственных органов науки (1920-1930-е гг.; в Херсоне это Историко-археологический музей в 1923-1931 гг. и Краеведческий музей в 1931-1941 гг.). 4. Научный музей в структуре нацистских оккупационных органов власти (1941-1944 гг.; в Херсоне это Исторический музей). 5. Культурно-просветительский музей в системе областных органов культуры (после 1944 г., в Херсоне это Херсонский областной исторический музей). 6. Музей комплексного профиля (краеведческий) областного уровня (Херсонский областной краеведческий музей, созданный в 1963 г.).

В контексте современных тенденций развития хранения музейных археологических фондов и экспонирования археологических материалов показаны доминирующие концепции к открытому хранению фондов. На примере Открытого археологического фондохранилища «Лапидарий – Амфорный зал», построенного в Херсонском областном краеведческом музее, показано практическое воплощение этих концепций.

Ключевые слова: музееведение, археология, археологические фонды, хранение, экспонирование.

Kostenko A. V. Archaeological collections of regional studies museum: forming, storage, use (on the example of Kherson Regional Museum). Manuscript.

Dissertation thesis for obtaining a Ph.D. degree in History by specialty 26.00.05 – Museology. Monument Studies. – Center for Monument Studies under National Academy of Sciences of Ukraine and Ukrainian Association for Protection of Historical and Cultural Monuments. – Kyiv, 2015.

This dissertation offers an in-depth examination of the archaeological collection of Kherson Regional Museum. Certainly the stages of development, characteristic for the archaeological funds of the Ukrainian museums from the end of XIX century item until now. The modern scientifically grounded method of storage of archaeological collections is rotined in opened and closed storage facility and displays. Widespread and perspective conceptions of presentation of archaeological collections are analyses by facilities of museum.

Key words: museology, archaeology, archaeological collections, preservation, display.

Підписано до друку 13.10.2015 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times. Умовних друкованих аркушів – 0,9.
Наклад 100 примірників.

Надруковано в Херсонській міській друкарні.
Замовлення № 28.

Україна, м. Херсон,
73000, вул. 40 років Жовтня, 31.
Тел. (0552) 32-17-99.

